www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Edirne Sarây-ı Cedîd-i Âmire'de IV. Mehmed Kasrı (Dolmabahçe Kasrı)

The Kiosk of Sultan Mehmed IV (Dolmabahçe Kiosk) at The New Palace in Edirne

Murat Kocaaslan*

Abstract: This essay discusses the Kiosk of Mehmed IV at the Harem division of the New Palace “*Sarây-ı Cedîd-ı Âmire*” in Edirne. The Kiosk was built by “Turhan Valide Sultan”, mother of the Sultan Mehmet, in 1072 (H)/1661 (M) for her son. The place where the construction was built was obtained by levelling the area between the Enderun and the Harem and extending towards the Tunca River and by making terraces. The Kiosk had a wide view of scenery looking at the Mill Bridge over the Tunca River. Besides, there was also a large pool in front of the Kiosk. Unfortunately, we could find information only from a few numbers of sources of that period about the structure, which is not seen at present. Pursuant to the information that we have obtained from these sources the Office/Palace of Mehmet was located/seated on a floor at height of 2,5 “zira” (cubit). The apartment/palace built on a high floor was reached through a ten-step staircase. Its upper section was covered by a sheath with a wide eave at a tent-shaped cover. The walls of the Kiosk at the direction of the paved courtyard of “Valide” (mother) were made of stone and others were constructed with the technique of filling and timberwork. The Kiosk consisting of several different locations was provided with a large room of villa/pavilion, three rooms at different sizes, a hall of audience (dîvânîhâne), a Turkish bath, a toilet, a crossovers and a treasury chamber. Starting from the sources of the era and the sources of restoration records description of the Sultan Mehmed's Office built in the middle of the 17th Century has been made in this research. Some of these records of restorations have been published; the records for the era of Sultan Mustafa III in 1171 (H.)/1757-58 (M.) however have been studied for the first time in this work. In this respect, the scope of the restoration and what were the works planned to be carried out are the other prominent issues which have been investigated in this study. As much as we have understood from the records for the years of 1171 (H)/1757-58 (M) both external and internal parts of the Palace were subjected to the restoration works. However, the work has not covered a comprehensive restoration.

Structured Abstract: This essay discusses the Kiosk of Mehmed IV at the Harem division of the New Palace “*Sarây-ı Cedîd-ı Âmire*” in Edirne. The Kiosk was built by “Turhan Valide Sultan”, mother of the Sultan Mehmet, in 1072 (H)/1661 (M) for her son. The place where the construction was built was obtained by levelling the area between the Enderun and the Harem and extending towards the Tunca River and by making terraces. The Kiosk had a wide view of scenery looking at the Mill Bridge over the Tunca River. Besides, there was also a large pool in front of the Kiosk. Unfortunately, we could find information only from a few numbers of sources of that period about the structure, which is not seen at present. Pursuant to the information that we have obtained from these sources the Office/Palace of Mehmet was located/seated on a floor at height of 2,5

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of Art History
ORCID 0000-0002-4306-7112
muratkocaaslan@gmail.com

Cite as/ Atıf: Kocaaslan M. (2020). Edirne Sarây-ı Cedîd-i Âmire'de IV. Mehmed Kasrı (Dolmabahçe Kasrı). *Turkish Studies*, 15(3), 1941-1963. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42984>

Received/Geliş: 20 April/Nisan 2020

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

“zira” (cubit). The apartment/palace built on a high floor was reached through a ten-step staircase. Its upper section was covered by a sheath with a wide eave at a tent-shaped cover. The walls of the Kiosk at the direction of the paved courtyard of “Valide” (mother) were made of stone and others were constructed with the technique of filling and timberwork. The Kasır consisting of several different locations was provided with a large room of villa/pavilion, three rooms at different sizes, a hall of audience (dīvānhâne), a Turkish bath, a toilet, a crossovers and a treasury chamber. Starting from the sources of the era and the sources of restoration records description of the Sultan Mehmed’s Office built in the middle of the 17th Century has been made in this research. Some of these records of restorations have been published; the records for the era of Sultan Mustafa III in 1171 (H.)/1757-58 (M.) however have been studied for the first time in this work. In this respect, the scope of the restoration and what were the works planned to be carried out are the other prominent issues which have been investigated in this study. As much as we have understood from the records for the years of 1171 (H.)/1757-58 (M.) both external and internal parts of the Palace were subjected to the restoration works. However, the work has not covered a comprehensive restoration.

Since the Kiosk built in the 17th Century could not reach until now, it has been impossible to make a complete description. However, as it is understood from the existing sources, one of the rooms of the Kiosk was named as a “summer room” and one another however was called as a “winter room”. The summer room had got twelve windows, however the winter room had got three windows. But the records have not conveyed final and clear-cut knowledge about locations of the rooms. While the room which was near the location of the Kiosk was indicated as the deaf room in the record dated 1217 (H.)/1803 (M.), at this time, existence of the two rooms at the left and right side of the Kiosk has been mentioned in the record dated 1174 (H.)/1760 (M.). The one that was at the right hand side however has been cited as the summer room. In the record of 1174 (H.)/1760 (M.), there is a winter room named as “şıtaiye” (wintery) and there is also a long hall designated as a “dīvānhâne” (a large hall). In the records of 1171 (H.)/1757-58 (M.), the names of the summer and winter rooms are not stated. However, a room called “taht-ı oda”(sultan's audience hall) specified as “fevkânî oda-ı hümâyûn” (upper floor Sultan's Hall) just before the “kasr-ı mezkûre” (the mentioned pavilion), Turkish Bath, “şirvânî sagır oda”, entrance-halls, treasury room, “room with navy blue floor ceiling”, “memşa” (privy), dīvānhâne (large hall), fountain and “sebil” (fountain) have been mentioned.

In the layout plan (Plan No. 1) of the palace drawn by Avadis Benliyan, Mehmed’s Room has been shown in front of the big pool (Plan No. 1/60A) (Plan No. 1 and 4/59). In the Kiosk indicated as adjacent to the “Dolmabahce” gate in the Plan (Plan No. 1 and 4/63) there are passages, entrance halls, one Turkish Bath and Treasury Chamber along with the three large rooms (Plan No. 1 and 4/59A). Likewise, there are a Hunting Lodge opposite the Kiosk in the plan (Plan No. 1/61), and a Kiosk with pool just next to the large pool (Plan No. 1/60). In the records of 1171 (H.)/1757-58 (M.) year, which are emphasized in the study, Mehmed’s Kiosk is named as a Kiosk with pool. However, the above mentioned Kiosk and the Kiosk with a pool in the plan of Benliyan should not be the same. In as much as the fact that the Kiosk, which is indicated in the plan number 60 is a small construction, consists of several rooms. On the other hand, the Kiosk referred in the records however is composed of several rooms, halls, passages and baths. Accordingly, the Kiosk that referred in the records should have been the Mehmed’s Kiosk due to both its location and rooms that it has got. Although it is stated in the records of 1171 (H.)/1757-58 (M.) year the Kiosk as “kasr-ı hümâyûn” (imperial pavilion) with pool; it was stated in other records as the Kiosk of Sultan Mehmed Khan, the Kiosk of our Master Sultan Mehmed Khan, the Kiosk of our Deceased Sultan Mehmed Khan. However, R. Osman states that the Kiosk with pool in Benliyan's plan was called as “Sa’dâbâd”. However, another plan of the pavilion was drawn by Baron von Gudenus (Plan No. 3) in Edirne in the years of 1740-41 (M.). In this plan, the Kiosk was shown just in front of the big pool, and at the just opposite it however the Kiosk with Mirror (Aynalı Köşk) was depicted. However, in the plan of Benliyan, it is seen that the “Aynalı Köşk” (Plan No. 1 / 62A) was inside the “Gülhane” (Plan No. 1). Because R. Osman also stated that the “Aynalı Köşk” was in the “Gülhane”. On the other hand S. H. Eldem shares the same view with Gudenus and indicates that the Kiosk was in front of the Apartment of Mehmed IV. However, based on the available data in his study, Eldem tells that it is not possible to plan and locate rooms the entire kiosk, and that thanks to the Gudenus' plan (Plan No. 3), the main Kiosk Room and the nearby room at the opposite of the big pool could be made. Accordingly, he made a restitution plan of the Pavilion (Plan No.5). According to Eldem's view Gudenus saw the big Pavilion and the room next to it and was able to draw plans; but since he did not see the other rooms he could not show them in the plan. Besides, Eldem states that although scales of the plan are not exact (not true-to-scale); since it showed the location of the rooms of the Pavilion, the scale of the plan provided the possibility to asses and evaluate it together with

the information in the books of estimate. Accordingly, although Gudenus showed the Pavilion which is located at opposite and axis of the pool rather low in his plan, he drew its length also same with the pool's width. But, as much as it is understood from the Book of Estimates, the largest room of the Kiosk was average at the size of 19,5 zirâ' (14,5 m.) At the sides of East and North it had an outbuilding of 5,30 m width. Eldem suggests that when entering through the door of the Kiosk, the floor was marble and there was a pool in the middle of the floor. The writer does also state in his records published by him that name of the said pool was not mentioned. However, in the records of 1171 (H.)/1757-58 (M.), it is said that a marble pool in the Kiosk was dismantled and bleached, its joints of "horason" (brick dust mortar) and "lökün" (putty) were repaired. This pool might be the pool that was stated by Eldem. Among the repair to be carried out in the Pool, renewal of the wooden flooring around it and the materials needed have been indicated. All of those mentioned above point out that there was a pool inside the Kiosk as Eldem specified.

Consequently, although a lot of buildings of the Palace were built at the era of Mehmet II, the construction activity in the Palace have been continued at the later period. In this context, new locations were added to the Palace, which was preferred by the Ottoman dynasty members in the mid-17th Century. The Apartment of Mehmed IV which was built has been also one of them. Although the fact that the Apartment has not survived until now makes it difficult to make a complete description of it, especially the repair records have been making an important contribution to overcoming this difficulty. However, the difference in the information in these records makes it difficult to locate the rooms of the apartment. While the Kiosk was rather clearly shown in the layout plan of Avadis Benliyan which is one of the two existing plans of the Kiosk, the plan which was drawn by Gudenus remained limited in terms of showing only the location of the two rooms.

Keywords: Art History, Mehmed IV, Edirne New Palace, Ottoman Architecture, Restoration.

Öz: Bu çalışmada Edirne'deki Sarây-ı Cedîd-i Âmire'nin harem bölümünde bulunan IV. Mehmed Kasrı üzerinde durulmuştur. Kasır, 1072 (H.)/1661 (M.) yılında Sultan Mehmed'in annesi Turhan Valide Sultan tarafından oğlu için inşa ettirilmiştir. Yapının inşa edildiği yer Enderun ile harem arasında bulunan ve Tunca Nehri tarafına doğru uzanan alanın tesviye edilerek setler haline sokulmasıyla elde edilmiştir. Kasır, Tunca Nehri üzerindeki Değirmen Köprüsü istikametine bakan geniş bir seyirlik alana sahipti. Ayrıca Daire'nin önünde büyük bir havuz da bulunmaktaydı. Ne yazık ki günümüze gelemeyen yapı hakkında ancak sınırlı sayıdaki dönem kaynağından bilgi bulabilmekteyiz. Bu kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Mehmed Dairesi, 2,5 zira' yüksekliğindeki bir zemin üzerine oturmaktaydı. Yüksek zemin üzerindeki Daire'ye on basamaklı bir merdivenle çıkılmaktaydı. Üst kısmı çadır şeklinde geniş saçaklı bir örtü ile örtülüydü. Kasr'ın valide taşlığı yönündeki duvarları kârgîr diğer taraflar dolma ve bağdadi tekniğinde inşa edilmişti. Birkaç farklı mekândan müteşekkil Kasr'ın, büyük bir köşk odası, farklı büyüklükte üç oda, bir dîvânîhâne, bir hamam, bir hela, geçitler ve bir hazine odası bulunmaktaydı. Bu çalışmada, 17. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olan Mehmed Dairesi'nin dönem kaynakları ve tamirat kayıtlarından yola çıkılarak tasviri yapılmıştır. Bu tamirat kayıtlarının bir kısmı yayınlanmış, 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılına ait III. Mustafa dönemine tarihlenen kayıtlar ise ilk defa bu çalışmada üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, bu tamiratın kapsamı ve yapılması planlanan işlerin neler olduğu çalışmanın incelediği diğer önemli hususlardır. 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılına ait kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla tamirat Daire'nin hem iç hem de dış kısımlarına yönelik olmuştur. Ancak bu onarım kapsamlı bir tamirati ihtiva etmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, IV. Mehmed, Edirne Yen Saray, Osmanlı Mimarisi, tamirat.

Giriş

Edirne mevcut coğrafi şartların sağladığı avantajdan dolayı tarih boyunca önemini hep korumuştur. Kentin, İstanbul'a yakın olmasının yanında aynı zamanda Avrupa'ya bağlanan yol üzerinde olması, kente olan ilgiyi canlı tutmuştur. Edirne'ye özel bir ilgisi olan sultanlardan biri hiç kuşku yok ki IV. Mehmed'tir (1648-87). Çok küçük yaşta tahta çıkan Mehmed saltanatının büyük bir kısmını Edirne'de Saray-ı Cedîd-i Âmire'de geçirmiştir. Genel olarak Osmanlı sarayının Edirne'ye taşınması 17. yüzyılın ikinci yarısında Mehmed'in kentte düzenlediği av seferlerine bağlanır. Bununla birlikte dönem kaynakları Sultan'ın Edirne'yi İstanbul'a tercih etmesinde Köprülü

Mehmed Paşa'nın (1578-1661) önemli bir rolü olduğunu da belirtirler (Finkel, 2007: 236). Zira yayınlanan bir arşiv kaydından anlaşıldığı kadarıyla Paşa'nın göreve gelmesinden kısa bir süre sonra 1067-68 (H.)/1656/58 (M.) yıllarında Edirne Sarayı'nda imar faaliyetlerine başlanılmıştır (Kocaaslan ve Arslantürk, 2012: 1-28). Özellikle Sultan Mehmed, Köprülü Mehmed Paşa'nın görevde kaldığı süre zarfında her yıl İstanbul'a gidip gelmiş (Naîmâ, 2007: 1886), ancak Paşa'nın ölümünden sonra göreve gelen oğlu Fazıl Ahmed Paşa (1635-76) döneminde Sultan'ın İstanbul'a gelmesi de azalmıştır. Hiç kuşku yok ki IV. Mehmed'in Edirne'yi tercih etmesi sonrasında Tunca Nehri kıyısında bulunan Saray Sultan'ın yeni ikametgâhı olmuştur. Mehmed'in döneminde Saray neredeyse en görkemli yıllarını yaşamış ve Saray'da cirit oyunları, at yarışları, güreşler ve çeşitli eğlenceler yapılmıştır (Paulus Fürst, 1663: 24; (Akt.). Nutku, 1998: 459; Mehmed Halife, 1340: 95; Kocaaslan ve Arslantürk, 2012: 5). Saray'daki bu yoğun faaliyetler yeni mekânların da inşasına yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi ve dikkat çekenini ise 1072 (H.)/1661-62 (M.) yılında Valide Turhan Sultan'ın oğlu için inşa ettirmiş olduğu ve *Dolmabahçe Kasrı* olarak da bilinen (Resim 1) *Sultan Mehmed Dairesi*'dir (Eldem, 1974: 8-14; Gökbilgin, 1989, s. 118). Bu çalışmada da valide sultan tarafından inşa ettirilen kasır üzerinde durmaktadır. Bu anlamda Kasr'ın Saray'daki mevcut konumu, tasviri ve farklı dönemlerde yapılan bir dizi tamiratlarla odaklanılmaktadır. Bu tamirat kayıtlarının bir kısmı yayınlanmış, 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılına ait III. Mustafa dönemine (1757-74) tarihlenen kayıtlar ise ilk defa bu çalışmada üzerinde durulmuştur.

Sarây-ı Cedîd-i Âmire

Edirne'deki Yeni Saray'ın inşasına II. Murad (1421-51) döneminde başlanmış ancak Sultan'ın aniden ölmesi üzerine oğlu II. Mehmed (1444-46/1451-81) yarım kalan inşaatı tamamlattır (Evliya Çelebi, 1999: 256; Osman, 1989: 21; Uzunçarşılı 1988: 10). Saray'ın ilk yapılarından biri olan Cihânnümâ Kasrı'nın kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre 855 (H.)/1451-52 (M.) yılında başlanan inşaat 858 (H.)/1454 (M.) yılında bitirilmiştir (Ahmed Bâdî Efendi, 2014: 79). II. Mehmed'in 1451-67 (M.) yılları arasındaki hayatını anlatan Kritobulos (Kritovulos) (1967: 26; 2018: 24-25), Sultan'ın Edirne'nin dışında Meriç Nehri yakınlarında yüksek bir kasır yaptığını söyler. Anlaşıldığı kadarıyla saf mermerden yapılmış olan Kasr'ın dış tezyinatı göz alıcı altın ve gümüş karışık renkli nakışlarla süslüydü. Saray, şehrin kuzeyinden akan Tunca Nehri'nin güneyindeki geniş ve düz bir alanda inşa edilmişti. Dönemin tanığı Karamanoğlu İbrahim Bey'in hekimi ve 15. yüzyılın önemli hekimlerinden Beşir Çelebi'nin anlatısı Saray'ın mevcut yerinin bilinçli olarak seçildiğini göstermektedir: “*ve amma bu makâm ki saadetiyle oturursunuz orta havadır ve gayet hubdur*” (Erdoğan, 2006: 181; Hekim Beşir Çelebi, 1979: 9-14). 17. yüzyılın gezgini Evliya Çelebi (1999: 255-256), 1063 (H.)/1653 (M.) yılında geldiği Edirne'de gördüklerini “*Der Sitâyîş-i Bâğçe-i Hâssa Ya'nî Selâtîn-i Âl-i Osmân der Şehr-i Edirne-i Âbâdân*” başlığı altında anlamıştır. Buna göre Evliya Çelebi, Saray'ın yerinin fetihten önce av seferlerinin yapıldığı bir yer olduğunu söyler.

Tayyâr-zâde Atâ (2008: 128), 19. yüzyılda kaleme aldığı eserinde I. Murad'ın (1359-89) 1385-88 yıllarını kapsayan bir dönemde Tunca kenarında saray yaptırdığını söyler: “*Ġâzî Hudâvendigâr Murâd Hân-ı Evvel hâzretleri yedi yüz seksen yedi târîhinde nehr-i Tunca kenârında şimdiki bulunduğu mevki'de başlayup yedi yüz toksanda hitâm bulan ve ikinci taht-gâh-ı 'alî-i Osmânî olan Edirne sarây-ı hümayûnında ârâm buyurdıkları...*”. Atâ (2008: 111), Saray'n yapımına Arnavutluk ve Sırbistan'ın alınmasına müteakip başladığını belirtir. Yine Atâ'nın (2008: 128) söylediğine göre Sultan Bayezid (1389-1402) bu Sarayı terk etmiş ve “*Edirne şehri zirvesinde*” (bugünkü Selimiye Camisi yakınında) yaptırdığı saraya taşınmıştır. Ancak II. Mehmed bu Saray'ı kullanmayarak Tunca Nehri kenarındaki Saray'a geri dönecektir:

“Fâtih Sultân Mehmed Hân hâzretleri işbu zirvede bulunan Sultân Bâyezîd Sarâyı'nın tebdilini murâd buyurup sekiz yüz elli altıda baکیye-i âşâr-ı 'umrânîsi mevcûd olan devâ'ir ve hammâmları 'ilâve ve hâricine zabâtân-ı 'askeriyye devâ'iriyle 'asker kışlalarını ve nevbet

kullelerini inşâ buyurarak Tunca kenârındaki sarây-ı hümâyûn tekrâr mazhar-ı rağbet buyurulmuştur”.

Anlaşıldığı kadarıyla Tunca Nehri'nin iki kolu arasında kalan ada üzerindeki Saray önce bir kasır olarak inşa edilmiş, daha sonra II. Mehmed zamanında genişletilmiştir. Bununla birlikte dönem kaynaklarının anlatıları sarayın inşa edileceği yerin iyi seçildiğini açıkça göstermektedir. Bilhassa Tayyâr-zâde Atâ'nın belirttiği gibi eğer I. Murad daha önce burada bir saray yaptırmış ise¹ bu durum yeni sarayın inşasında II. Murad'ın tercihini etkilemiş olmalıdır.

II. Mehmed'in tamamlattığı Saray'da bulunan yapılar arasında, *bâb-ı hümâyûn*, *Alay Meydanı*, *mutfaklar*, *bâbüssaâde*, *arz odası*, *Cihânnümâ Kasrı*, *Kum Kasrı*, *harem* ve *Enderûn*'un bir bölümü bulunmaktaydı. Ancak Saray'ın birçok yapısı bu dönemde yapılsa da Saray'daki inşaat faaliyeti daha sonraki süreçte de devam etti. Uzun yıllar Osmanlı hanedan üyelerinin kullandığı Saray, 19. yüzyılın ortalarında Cemil Hüseyin Paşa 1294 (H.)/1877-78 (M.) yılında Edirne vilayetine vali olduğunda talihsiz bir olay yaşadı. O sırada Saray cephanelik olarak kullanılmaktaydı. Ruslar ile savaş devam ettiğinde Paşa kentin Rusların eline geçeceği endişesiyle Saray'ı ateşe verdi. Dört gün boyunca devam eden yangın Saray'ı büyük oranda yok etti (Ahmed Bâdî Efendi, 2014: 1089-1090).

Bazı keşif defterlerine göre: 119 oda, 21 divânihâne, 22 hamam, 13 mescit, 16 büyük kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 mutfak ve 14 kasır bulunan (Osman, 1989: 43, 52-57; Aslanapa, 1949: 147; Şehsuvaroğlu, 1961: 10) Saray'dan günümüze sadece: *Adalet Kulesi*, *Cihânnümâ Kasrı*'nın temel izleri, *bâbüssaâde*, *matbah-ı amire* ve *Kum Kasrı hamamı* gibi birkaç yapı ulaşabilmiştir. Saray'a ilişkin bilgilerin büyük bölümünü R. Osman'ın notları oluşturmaktadır.² Yazar çalışmasında, Saray'ın inşasından başlayarak, ilaveler ve tamiratlardan söz etmektedir. Bununla birlikte canlı tanıkların anlatımı ve dönem kaynakları ışığında değerlendirmeler de yapmaktadır.³ Sarayın mevcut yapısının tespiti yönünde yapılan ilk bilimsel çalışma ise Tahsin Öz başkanlığında gerçekleştirilmiştir.⁴

IV. Mehmed Dairesi (Dolmabahçe Kasrı)

1072 (H.)/1661 (M.) yılında Sultan Mehmed'in annesi Turhan Valide Sultan, oğlu için bir kasır inşa ettirdi (Osman, 1989: 90-91; Eldem 1974: 8-14; Gökbilgin, 1989: 118). Daha sonra *Sultan Mehmed Dairesi* veya *Dolmabahçe Kasrı* olarak adlandırılacak yapı haremın doğu tarafında yer almaktaydı (Plan No. 1/59). Kasr'ın bulunduğu Dolmabahçe platosu Saray'ın Tunca Nehri tarafına doğru uzanan alanın tesviye edilerek setler haline sokulmasıyla elde edilmişti. Enderun ile harem arasında bulunan bu alanın oluşturulmasıyla, II. Mehmed kendisine yeni bir mabeyn kurmuş oluyordu. S.H. Eldem (1974: 8), Saray'ın Cihânnümâ Kasrı ve Hünkâr Sofası'nın inşasından bu yana hiçbir binanın Mehmed Kasrı'nın sahip olduğu zenginlik ve güzelliği geçemediğini, dahası İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nda dâhi böyle bir köşkün yapılmadığını belirtmektedir. Hiç kuşku yok ki Eldem'in bu yaklaşımındaki en önemli nedenlerden biri Daire'nin inşa edildiği yerin sahip olduğu konumdu. Kasır, Tunca Nehri üzerindeki Değirmen Köprüsü istikametine bakıyordu ve geniş bir

¹ R. Osman, I. Murad'ın böyle bir saray yapmadığı görüşündedir. Osman, 1989: 14-15.

² Rifat Osman'ın Edirne Sarayı hakkında tuttuğu notlar daha sonra Türk Tarih Kurumu tarafından satın alınmıştır. Bkz. Tosyavizade Rifat Osman, Y/732; Osman, 1989.

³ R. Osman'ın bu çalışmasından sonra, farklı araştırmacılar tarafından bilimsel çalışma yapılmıştır. Bkz. Ünver, 1923a: 389-391; b: 409-411; 1937: 55-59; 1939: 253-257; 1940; 1953; 1966: 30-31; Öz, 1993, 217-222; Aslanapa, 1949: 143-175; Eldem, 1969; 1974; Ayverdi, 1989: 234-266; Gökbilgin, 1952: 97-102; Öztürk, 1999: 435-439; Demir, 1999; Sezgin, 2005: 397-407; Kocaaslan ve Arslantürk, 2012: 1-28; 2014: 271-312; Kocaaslan, 2014: 149-171; Tosun, 2014: 183-194; Kocaaslan, 2020: 133-151; Kocaaslan, 2020: 1171-1204.

⁴ Yapılan çalışmanın değerlendirmesi için bkz. Öz, 1965: 217-222. Bununla birlikte Saray'da muhtelif dönemlerde yapılan kazılardan elde edilen veriler de bilim dünyası ile paylaşılmıştır. Son dönemde Saray'da yapılan bilimsel çalışmaların değerlendirildiği yayınlar için bkz. Cantay, 2000: 65-76; 2001: 439-448; b: 3; c: 145-160; 2002: 175-179; b: 29-40; c: 2002: 229-238; 2003: 29-40; b: 2003: 29-38; c: 15-24; 2005: 108-120; 2006: 57-61, 202-208; Özer, 2011: 37-56; Özer, 2014.

seyirlik alana sahipti. Ayrıca Kasır önünde büyük bir havuz bulunmaktaydı (Plan No. 2; Resim No. 1). Oluşturulan bu alanda Mehmed için yaptırılan kasırdan başka, Tunca Nehri yönündeki doğu duvarı üzerine Şikâr Köşkü (Av Köşkü) (Plan No. 1/61), ayrıca harem ve Dolmabahçe'nin, Tunca Nehri tarafındaki çevre duvarı üzerine ise Aynalı Köşk (Tebdil Köşkü) (Plan No. 1/62) inşa edilmişti (Osman 1989: 97-98).

Sultan Mehmed Dairesi 1072 (H.)/1661 (M.) senesinde inşa edilmiş, ancak on sene sonraki bazı ilavelerle 1082 (H.)/1671 (M.) yılında tamamlanmıştı. Ne yazık ki günümüze gelemeyen bu yapı hakkında ancak sınırlı sayıda kaynaktan bilgi bulabilmekteyiz. Bunlardan biri Edirne Sarayı'nın 17. yüzyıl ortalarındaki mevcut durumu hakkında bilgi veren Bostancıbaşı Aşık Ali Ağa'nın kaleme aldığı risaledir. Günümüze gelemeyen risaledeki bilgileri R. Osman nakletmiştir.⁵ Köşk hakkında bilgi bulabildiğimiz bir diğer eser ise Avusturya elçisi ile birlikte Osmanlı topraklarına gelerek İstanbul ve Edirne'de resimler yapan, haritalar çıkaran, bazı saray ve köşkların krokilerini çizen Baron von Gudenus'tur (Eldem, 1974: 8). 1740-41(M.) yılında Edirne'de bulunduğu sırada havuz ve iki köşke ait çizmiş olduğu plan (Plan No. 3), köşkün mevcut durumunun anlaşılması bakımından önemlidir. Ne yazık ki Gudenus, planında köşkün sadece havuzun karşısındaki kısımlarını gösterdiğinden, geride kalan diğer kısımları hakkında bilgi bulunmamaktadır (Eldem 1974: 8). Bu iki kaynak haricinde muhtelif devirlerde yapılan keşif veya tamiratlara ilişkin arşiv belgeleri de Mehmed Dairesi'nin mevcut durumu hakkında bilgi vermektedir. Bu belgelerden 27 Zilhicce 1217 (H.)/20 Nisan 1803 (M.) yılı tamirat kayıtlarında (Eldem, 1969: 11-12) Saray'ın bir vaziyet planı çıkarılmış ve planda Mehmed Dairesi de gösterilmiştir.

Mehmed Dairesi'nin tasviri

R. Osman muhtemelen Aşık Ali Ağa Risalesi'nden yola çıkarak Daire'nin bir tasvirini yapmıştır (Resim No. 1). Buna göre Mehmed Dairesi, 2,5 zira' yüksekliğindeki bir zemin üzerine oturmaktaydı. Yüksek zemin üzerindeki Daire'ye on basamaklı bir merdivenle çıkılmaktaydı. Üst kısmı çadır şeklinde geniş saçaklı bir örtü ile örtülüydü. Günümüze gelemeyen Kasır'ın mevcut durumu hakkında arşiv kayıtlarından da bilgi edinebilmekteyiz. Buna göre Kasır'ın valide taşlığı yönündeki duvarları kârgîr iken diğer taraflar dolma ve bağdadı tekniğinde inşa edilmişti. Kasır, birkaç farklı mekândan müteşekkildi (Plan No. 1 ve 4/59). Bunlar arasında büyük bir köşk odası, farklı büyüklükte üç oda, bir dîvânîhâne, bir hamam, bir hela, geçitler ve bir hazine odası bulunmaktaydı (Osman, 1989: 91; Eldem, 1974: 12). Kasır içindeki odalar yazlık, kışlık ve yatak odası olarak isimlendirilmekteydi. Bu odalardan sadece büyük odanın yeri tespit edilebilmiştir. Zira yayınlanan arşiv kayıtlarından birinde yazlık oda ile müzehhep oda birbiriyle bitişik gösterilirken, başka bir kayıta yazlık oda kasır odasının sağında gösterilmiştir. Bununla birlikte S. H. Eldem (1974: 12), yazlık ve kışlık oda hakkında R. Osman'ın (1989: 91) söylediği yaz odasının on iki, kış odasının üç pencere olmasıyla yola çıkarak, yaz odasının binanın bir köşesinde, diğerinin ise iki oda arasında yer alması gerektiğini ileri sürmektedir. Eldem'in ileri sürdüğü bu görüşe karşın yine de odaların mevcut yerleri hakkında tam bir malumat bulunmamaktadır.

Dîvânîhâne

Kasırın özenle işlenmiş tezyinata sahip odasının giriş kapısı üzerindeki yazıtta IV. Mehmed "hâkânü'l-mu'azzam" ve "gazi" olarak tanımlanmaktadır (Osman, 1989: 91; Onur, 1972: 74). 1760 (M.) yılında yıkık durumda olan (Eldem, 1974: 12) kapının iki tarafında iki çeşme yer almaktaydı. Zemini mermer döşeli ve etrafı sedirle çevrili oda R. Osman'a göre (1989: 91) 18 zira' uzunluğunda ve 16,5 zira' genişliğindeydi. Buna karşın S. H. Eldem (1974: 12), Gudenus'un planından (Plan No. 3) yola çıkarak Kasır'ın ölçülerini ortalama 19,5 zira' olduğunu belirtmektedir. Doğu ve kuzey

⁵ 1085 (H.)/1674-75 (M.) tarihinde Bostancıbaşı Aşık Ali Ağa'nın kaleme aldığı risale 32 sayfadan müteşekkildi. Eserin bilinen tek nüshası R. Osman'ın şahsî kütüphanesinde bulunmaktaydı. Ancak Balkan harbinde Bulgarların Edirne'yi işgal ettikleri sırada, evinin yağmalanması üzerine bu değerli risale de kaybolmuştur. Osman, 1989: 115.

yönünde 5,30 m. genişlikte bir çıkma mevcuttu. Odanın mermer olan döşemesinden dolayı Eldem, burada bir havuzun olması gerektiğini belirtmektedir. R. Osman (1989: 91) Kasr'ın Dolmabahçe'ye bakan pencerelerinin kanatlarının ceviz üzerine sedef ve bağa işlemeli olduğunu, ayrıca zeminin "mai ve bordürleri gül kuru renginde" olan tavanının ise dikkat çekici olduğunu söylemektedir.

Çinili oda (Yazlık Oda ?)

R. Osman'a (1989: 90) göre yazlık odanın duvarları ve pencere iç kısımları çini ile kaplıydı ve bundan dolayı çinili oda olarak isimlendirilmekteydi. Zira 1217 (H.)/1803 (M.) tarihli keşif defterinde de bu oda çinili yaz odası olarak geçmektedir (Yay. Eldem, 1974: 11). Yine R. Osman'ın (1989: 90) belirttiğine göre 20,5 zira' arzında olan ve merkezi bir kubbe ile örtülü odada on iki pencere bulunmaktaydı. Pencereler mermer söveliydi ve pencere kapakları ise sedef ve bağa ile süslenmişti. Pencerelerin üzerinde renkli camdan tepe camları bulunmaktaydı. Ayrıca odanın kapısının iki yanında iki çeşme yer almaktaydı.

Yatak Odası (?)

Bu odanın hemen bitişiğindeki yatak odası için R. Osman (1989: 90-91) 13 zira' uzunluğunda ve 8,5 zira' genişliğinde olduğunu söyler. Ancak S. H. Eldem (1974: 13) 11 zira' olabileceğini belirtir. Üç pencereli odanın içinde büyük bir ocak bulunmaktaydı. Bazı kayıtlarda "müzehhep oda" ve "şitâiye" olarak da isimlendirilen oda şişe tavanla örtülüydü.

Üçüncü Oda

Kasr'ın üçüncü odası ise 14,5 zira' uzunluğunda ve 3 zira' genişliğindeydi (Osman, 1989: 90-91). R. Osman'ın aktardığı bu bilgilere karşın S. H. Eldem (1974: 13) her iki oda için bilgilerin eksik olduğu görüşündedir.

Hamam

Mehmed Dairesi'nde mahsus beş kurnalı büyük bir hamam da bulunmaktaydı. Üzeri dört yüz tepe camı olan on bir kubbe ile örtülü hamam 31,5 x 15 zira' ölçülerindeydi. Mevcut beş kurnadan biri gümüş parmaklıklarla çevrilmişti ve sultanın halveti için de mermerden yapılmış bir selsebil bulunmaktaydı. Bu selsebilin altında ise mermerden bir tekne yer almaktaydı (Osman, 1989: 91; Eldem, 1974: 14).

IV. Mehmed Odasında yapılan tamiratlar

1171 (H.)/1757-58 (M.) yılı tamirat kayıtları

Kasırda yapılan onarımlara ilişkin kayıtlardan biri III. Mustafa'nın iktidar yıllarına ait 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılı kayıtlarıdır.⁶ Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla yapılması öngörülen onarım kapsamlı bir çalışmayı ihtiva etmemektedir. Kasr'ın dışında ve içinde yapılacak muhtelif tamiratlar için toplam 4.661.878 akçe masraf öngörülmüştür. (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 10).

Kayıtlarda *havuz-ı kebîr* önündeki *kasr-ı hümayûn* olarak belirtilen daire ayrıca *havuzlu kasr-ı hümayûn* olarak da zikredilmektedir. Bu mahalde havuzun önündeki kasrın sakf kurşunu için (*tûlen: 28 zirâ'; arzan: 22 zirâ'; terbi'i: 616 zirâ'; fî 120*) 73.920 akçe, "etrâf-ı kasr-ı hümayûn mücedded tavanlı saçak-ı tuğrâ"sına da (*tûlen: 71 zirâ'; arzan: 2,5 zirâ'; terbi'i: 177,5 zirâ'; fî: 120*) 21.300 akçe bütçe hesaplanmıştır. Bunlardan başka yapılacak işler arasında; (*21 aded; Beheri: Kadden 10 zirâ'*) 27.720 akçeye "kasr-ı hümayûn-ı mezkûre etrâfında elvân boylarıyla ta'mîr olunan müdevver başlıklı sütûn-ı çapa, (*tûlen ve kadden: terbi'i: 90 zirâ'; fî 180*) 16.200 akçeye "sütûn-ı mezkûre aralarına kitâbeli iki yüzlü bel tahtası tecdîdi", (*20 aded; beheri: kadden 4, arzan 3; terbi'i: 12 zirâ'; fî 480*) 9.600 akçe "bel tahtası üzerlerine beher sütûn beynine yaldızlı rahtlarıyla altışar rub' çaplı

⁶ Bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA.] Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Bina Eminliği [D.BŞM.BNE.d.] 15933.

mücedded ... çârçûbe” bulunmaktadır. Ayrıca, “çârçûbe-i mezkûr üzerlerinde külvede mevcûd yazıların mukarnaslı altın ve boyaları tecdîdi”ne (*terbî’î: 22 zirâ’*) 3.000 akçe, “bâlâ-yı külveden beher sûtûn arasına münakkaş mücedded dökme kemer camları”na (*20 aded; beheri: kadden 3 zirâ’; arzan 3 zirâ’; fî 480*) 9.600 akçe, “cam-ı mezkûr üzerlerine mücedded tahta perde ve üzerine münakkaş sıva”ya ise (*terbî’î: 480 zirâ’; fî 180*) 86.400 akçe ödenecektir (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 6).

Kayıtlarda kasr-ı hümayûnun kapılarının da tamire ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda kapıların mevcut mermer sövelerinin ağartılması için (*3 adet; beheri: kadden 7 zirâ’; arzan 2,5 zirâ’; fî 20*) 1.050 akçe ve üç adet mücedded ceviz kapıya ise (*beheri: kadden 3,5 zirâ’; Arzan 2,5 zirâ’; fî 1.800*) 5.400 akçe harcanacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 6).

Anlaşıldığı kadarıyla kasırda bulunan selsebiller için de bir dizi tamirat planlanmıştır. Bu tamiratlar arasında zikredilen “selsebillerin muşabak oyma mermerleri ağartılması ve altınları tecdîdi”ne (*2 aded; beheri: kadden 7 zirâ’; arzan 3,5 zirâ’; fî 300*) 6.300 akçe, yine Kasr’ın “kubur-ı selsebîli önünde mefruş malzemesiyle” mevcut mermerin ağartılmasına (*tûlen ve arzan; terbî’î: 44 zirâ’; fî 180*) 7.920 akçe ödenecektir. Ayrıca “her bir selsebîle mücedded yaldızlı sagır ve kebîr” 39 adet fevvâre, 1 adet lüle, 37 adet oluk alınacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 6).

Kasır’da yapılacak bir diğer iş ise tahta döşemenin yenilenmesidir. 396 adet için (*fî 120*) 47.520 akçe bütçe ayrılmıştır. Bununla birlikte Kasr’ın etrafına iki kat bez perdenin (*tûlen: 54 zirâ’; kadden: 8 zirâ’; terbî’î: 432; fî 120*) 51.840 akçeye tecdîdi yapılacaktır. Ayrıca Kasr’ın mevcut çeşmesinin kırık olan “muşabak” mermerinin kened ve zıvana ile tamirine ise 2.400 akçe, iki adet cumba dolabın kapaklarının tecdîdi için ise (*beheri: kadden: 3 zirâ’; arzan 2 zirâ’*) 3.600 akçe harcanacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 6).

Kayıtlarda kasr-ı mezkûre önündeki fevkânî oda-ı hümayûndan da söz edilmektedir. Odanın sakf kurşununu tecdîdi için (*tûlen: 15 zirâ’; arzan: 7 zirâ’; terbî’î: 105 zirâ’; fî 120*) 12.600 akçe harcanacaktır. Ayrıca odanın tavanına mücedded elvân boyaya da (*tûlen: 9,5 zirâ’; arzan: 6 zirâ’; terbî’î: 57 zirâ’; fî 80*) 4.560 akçe ödenecektir. Bununla birlikte odanın etrafına “mücedded tavaniyla saçak-ı tuğrâya (*tûlen: 22 zirâ’; arzan: 3 zirâ’; terbî’î: 66 zirâ’; fî 120*) 7.920 akçe, fanusluğa mücedded cam-ı arşun için (*2 adet, fî 600*) 1.200 akçe bükçe ayrılmıştır. Odanın etrafındaki musandıra ve pencere pervazların “tecdîd-i elvân boyalarına (*tûlen ve kadden: terbî’î: 128 zirâ’; fî 70*) 7.680 akçe, etrafındaki duvarların mücedded münakkaş sıvaya ise (*terbî’î: 99 zirâ’; fî 80*) 7.920 akçe masraf yapılacaktır. Ayrıca odaya yapılacak tahta döşeme için (*terbî’î: 57 zirâ’; fî 120*) 6.840 akçe ve “derûn-ı fanusluğa tecdîd-i kâşî” için ise (*15 zirâ’; fî 40*) 600 akçe ödenecektir (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 6-7).

Kayıtlarda merdivenlerin aralık dehlizi tarafına (*terbî’î: 72 zirâ’; fî 120*) 8.640 akçeye “müceddeden” tahta perde üzerine münakkaş cedîd sıva, (*terbî’î: 3,5 zirâ’*) 1.400 akçeye ise odaya “mücedded” mermer koltuk, korluk taşı yapılacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte merdivenlerin basamaklarının da onarılması gerektiği anlaşılmaktadır. Zira odanın merdivenlerinin “tırabzanıyla mücedded nerdüban kademe” yenilenmesi için (*10 aded*) 2.400 akçe ödenecektir. Yapılacak tamirat arasında “nerdübân-ı mezkûre önünde küfegî döşemenin tekmiî-i noksânıyla ağardılıp ma’a horasan ve kireç ve lökün derz ile mahlûtan tecdîd-i döşemesi” de bulunmaktadır. Bunun için (*terbî’î: 36 zirâ’; fî 180*) 6.480 akçe masraf hesaplanmıştır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 7).

Tamirat kapsamında “taht-ı oda-i mezkûrede müceddeden münakkaş elvân boyalı tavan için (*terbî’î: 57 zirâ’; fî 120*) 6.140 akçe, mahall-i mezkûre müceddeden tahta perde için (*terbî’î: 14 zirâ’; fî 5[0]*) 700 akçe ve aynı mahaldeki “mevcûd küfegî döşemenin tekmiî-i noksânı ile ağartılıp yerine mahlûtan döşeme” yapılması için ise (*terbî’î: 320 zirâ’; fî 180*) 57.600 akçe hesap çıkarılmıştır. Bununla birlikte bu mahaldeki aralık dehlizin üzerindeki sakf kurşunun tecdîdi de (*tûlen: 21 zirâ’; arzan: 3 zirâ’; terbî’î: 63 zirâ’; fî 80*) 5.040 akçeye yapılacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 7).

Adı geçen yerlerden biri ise hamamdır. “Mündehim” olan “kârgîr hammâm-ı hümayûnun mevcûd dîvârları üzerine nisf mikdârı müceddeden dîvâr ve üzerine on bir adet peşgûnlü ve düz kubbeli iki halvet ve bir soğukluk ve kapı aralıkları ve mihrâbı mükemmel hammâm”a (*tûlen: 36 zirâ; arzan: 18 zirâ; terbi'î: 648 zirâ; fî 720*) 466.560 akçe harcanacaktır. Ayrıca aynı yerde yine “münhedim” olan “boyalı tavanlı tahta döşemeli müceddeden mükemmel câmekân odasıyla kahve odası için ise (*tûlen: 15 zirâ; arzan: 10 zirâ; terbi'î: 150 zirâ; fî 560*) 84.000 akçe masraf yapılacaktır. Bu mahalde yapılacak başka işler arasında örtüdeki tamiratlardan da söz edilmektedir. Bunlar arasında (*tûlen ve arzan; terbi'î: 294 zirâ; fî 120*) 35.280 akçeye “sağır camlı etrâfî münakkaş sıvalı dehlîz üzerine mücedded sakf kurşun”, (*tûlen: 31 zirâ; arzan: 13 zirâ; terbi'î: 403 zirâ; fî 120*) 48.360 akçeye “dehlîz-i mezkûre önünde Bağdadî tavanlı ve şîrvânî oda-i hümayûnlar üzerlerine tecdîd-i sakf kurşun” bulunmaktadır. Ayrıca “kiriş-i cedîdleriyle mücedded tavan-ı Bağdadî” için de (*tûlen: 7,5 zirâ; arzan: 8 zirâ; terbi'î: 60 zirâ; fî 120*) 7.200 akçe masrafa yapılacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 7).

Kayıtlarda “oda-ı mezkûre”de yapılacak bir dizi tamirat öngörülmektedir. Bu tamiratların döşeme, sıva, boya, kapı ve pencereler gibi muhtelif yerlerde yapılacağı anlaşılmaktadır. Odanın tahta döşemesinin yenilenmesi için (*terbi'î: 60 zirâ*) 360 akçe, “cumba dolab ve kapı-yı mevcûde silinme ta'mîri” ne (*3 aded; beheri: kadden 2,5 zirâ; arzan: 1,5 zirâ*) 210 akçe ödenecektir. Bununla birlikte odanın mermer koltuk ve korluk taşlarının yenilenmesi için (*tûlen 2,5 zirâ; arzan: 1,5 zirâ*) 1.200 akçe, mevcut bir adet “tablbâza tecdîd yaldız ile ta'mîri”ne 1.800 akçe, iki adet “mücedded münakkaş cam-ı dîvârî”na (*beheri: kadd[en] 3,5 zirâ; arzan 1,5 zirâ*) 2.600 akçe, iki adet “ceviz cam çârcûbeler”e ise (*beheri: kadd[en] 2,5 zirâ; arzan 1,5 zirâ*) 2.400 akçe masraf yapılacağı belirtilmektedir. Odanın pencere, dolap ve kapılarının da tamiri gerektiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda pencere ve dolap kanatlarının “tecdîd-i boyaları ve ta'mîrleri” (*5 aded; kadd[en] 2,5 zirâ; arzan 1,5 zirâ; fî 80*) 1.400 akçe, dolap, kapı ve pencerelerin pervazlarının “tecdîd-i altın ve boyalarıyla ta'mîri”ne (*5 aded; beheri: kadd[en] 3 zirâ; arzan 2 zirâ; fî 80*) 5400 akçe, çift kemerli iki adet Arabî kapının tecdîd (*beheri: kadd[en] 3 zirâ; arzan 2 zirâ*) 3.600 akçe masrafa yapılacaktır. Odada yapılacak tamirat arasında (*tûlen 19 zirâ; kadden: 4 zirâ; terbi'î: 76 zirâ; fî 120*) 9.120 akçeye etraf duvarlarına “münakkaş tecdîd-i sıva” ve (*tûlen: 19 zirâ; kadden 4 zirâ; terbi'î: 76 zirâ; fî 40*) 3.040 akçe mevcut kâşilerin tamiri de bulunmaktadır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 7-8).

Tamirat kayıtlarında adı geçen bir başka yer ise şîrvânî sagîr odadır. Odanın tavanına (*tûlen: 7 zirâ; arzan: 6 zirâ; terbi'î: 84 zirâ; fî 120*) 10.080 akçe harcanarak iki kat elvân boya yapılacaktır. Ayrıca odanın tahta döşemesinin tecdîdi için (*terbi'î: 84 zirâ; fî 120*) 10.080 akçe, ceviz pencere kantlarının boya ve tamirine ise (*7 çift; beheri: kadden 2,5 zirâ; arzan 1,5 zirâ; fî 40*) 980 akçe masraf yapılacaktır. Yapılacak tamiratlar arasında odanın çerçeve, dolap, kapılarından da söz edilmektedir. Buna göre odanın “cam ve çârcûbeleri”ne (*7 aded; beheri: kadden 2,5 zirâ; arzan 1,5 zirâ*) 3.360 akçe, iki çift “mücedded ceviz dolab kapakları”na (*beheri: kadden 2,5 zirâ; arzan 1,5 zirâ*) 1.800 akçe, iki adet çift kemerli kapıya da (*beheri: kadden 3 zirâ; arzan 2 zirâ*) 3.600 akçe harcanacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 8).

“Mahalli mezkûrede”ki aralık dehlizinde ve çevresinde yapılması planlanan bir dizi tamirattan da söz edilmektedir. Aralık dehlizin üzerindeki sakf kurşunun tamiri için (*tûlen: 27 zirâ; arzan 6 zirâ; terbi'î: 162 zirâ; fî 80*) 12.960 akçe masraf hesaplanmıştır. Kayıtlarda dehlizin önündeki bir bâb odanın da adı geçmektedir. Odanın “tavan döşeme ve müştemilât-ı lâzîmeleriyle” birlikte (*tûlen 7 zirâ; arzan 6 zirâ; terbi'î: 42 zirâ; fî 660*) 27.720 akçe gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca mahalli mezkûrede “câmekân odasına müceddeden elvân boyalı tavana (*tûlen 9 zirâ; arzan 8 zirâ; terbi'î: 72 zirâ; fî 80*) 5.760 akçe ve odanın tahta döşemesine ise (*terbi'î: 72 zirâ; fî 12*) 8.640 akçe harcanacaktır. Odanın musandirasında dökülen sedeflerinin “tekmîli ve silinmesiyle

ta'mîr" edilecektir.⁷ Üç adet pencere çerçeve camlarının tamiri (*beheri: kadden 2,5 zirâ'; arzan 1,5 zirâ'*) 3.000 akçeye, üç adet "münakkaş cam-ı dîvârî" ise (*beheri: kadden 2,5 zirâ'; arzan 1,5 zirâ'*) 5.400 akçeye mal olacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 8).

Kayıtlarda hamamın "derûn ve bîrûnuna" mücedded mermer sövesine (*tûlen: 120 zirâ'; kadden: 12 zirâ'; terbî'î: 1.440 zirâ'; fî 20*) 28.800 akçe, hazineye müceddeden sıva için (*terbî'î: 18 zirâ'*) 1.200 akçe ve "derûn-ı hammâm"ın mücedded kerevete (*30 zirâ'; fî 30*) 900 akçe masraf yapılacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte (*terbî'î: 145 zirâ'; fî 180*) 26.100 akçeye hamamın kurnaları ile mermerlerinin sökülerek ağartılması ve kireç ve horasan ile tamiri edileceği anlaşılmaktadır. Külhanda yapılacak bir dizi tamirat ise, külhan üzerine sakf kurşun (*tûlen: 14 zirâ'; arzan: 12 zirâ'; terbî'î: 168 [zirâ']; fî 120*) 20.160 akçe, "taht-ı sakf-ı mezkûreye etrâf dîvârlı Bağdadî tavanlı taş döşemeli ma'a müstemilât-ı lâzime mahlûtan tecdîd-i külhan" (*tûlen: 6 zirâ'; arzan: 5 zirâ'; terbî'î: 30 zirâ'; fî 360*) 10.800 akçe, "külhan-ı mezkûreye taş kemerli mücedded ocak (*tûlen: 5 zirâ'; arzan: 2 zirâ'; kadden: 12 zirâ'; terbî'î: 120 zirâ'*) 3.600 akçe olarak zikredilmektedir (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 8).

Hazîne odası önünde ve yanında yer alan aralıkta tamir edilecek bir başka yerdir. Buna göre sakf kurşun ve tavanıyla tuğrâ saçak için (*tûlen: 15 zirâ'; arzan: 14 zirâ'; terbî'î: 210 zirâ'*) 4.620 akçe ödenecektir. Aynı mahalde taş döşemenin tecdîdine (*tûlen: 25 zirâ'; arzan: 8 zirâ'; terbî'î: 200 zirâ'*) 36.000 akçe, boyalı tirabzana ise (*tûlen: 25 zirâ'; kadden: 3 zirâ'; terbî'î: 75 zirâ'; fî 100*) 7.500 akçe masraf yapılacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 8).

Kârgîr hazîne odasının üzerine (*tûlen: 15 zirâ'; arzan: 14 zirâ'; terbî'î: 210 zirâ'; fî 120*) 25.200 akçe harcanarak sakf kurşun yenilenecektir. Bununla birlikte (*tûlen: 66 zirâ'; kadden: 12 zirâ'; terbî'î: 792 zirâ'; fî 80*) 63.360 akçeye "etrâf-ı oda-i mezkûreye derûnunda ve bîrûnunda münhedim dîvâr tecdîdiyle mücedded sıvası" ile (*tûlen: 12 zirâ'; arzan: 10 zirâ'; terbî'î: 120 zirâ'; fî 30*) 3.600 akçeye de "tecdîd-i sıva-i Bağdadî tavan" yapılacağı belirtilmektedir. Odanın üç çift dolabının kapakları da (*kadden: 4 zirâ'; arzan: 3 zirâ'; terbî'î: 36 zirâ'; fî 40*) 1.440 akçeye yenilecektir (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 8).

Odanın önündeki şîrvânın tavan ve pencere kanatlarına yapılacak boya için (*terbî'î: 121 zirâ'*) 3.630 akçe, "taht-ı şîrvânda mahlût taş döşeme"ye (*terbî'î: 92 zirâ'*) 7.360 akçe; "şîrvân-ı mezkûre önünde tavanıyla mahlût tecdîd-i tuğrâ saçığa" ise (*tûlen: 16,5 zirâ'; arzan: 3 zirâ'; terbî'î: 49,5 zirâ'; fî 80*) 3.960 akçe ödenecektir (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 8-9).

Kayıtlarda bu mahalde lacivert zeminli tavanlı oda ile kasr-ı hümâyûn üzerindeki sakf kurşunun (*tûlen: 33 zirâ'; arzan: 22 zirâ'; terbî'î: 726 zirâ'; fî 80*) 58.080 akçeye tecdidinin yapılacağı belirtilmektedir. Oda-i hümâyûnda yapılacak bir başka tamirat ise şöyle tarif edilmektedir: "lacivert üzerine işleme lamba pervâz ve peşgûn ve çiftli çökertme som tavanın ba'zı ta'mîrâtı ile tecdîd-i boya ve altını". Tarifi yapılan bu tamirat için (*tûlen: 18 zirâ'; arzan: 10 zirâ'; terbî'î: 180 zirâ'; fî 180*) 32.400 akçe harcanacaktır. Odada yapılacak bir başka iş ise (*terbî'î: 180 zirâ'; fî 120*) 21.600 akçe masraf yapılacak tahta döşemelerin tecdîdidir. Ayrıca on adet "ceviz cam çârçûbe pencere ma'a nîm zirâ' cam"a (*beheri: kadden 2,5 zirâ'; arzan 1,5 zirâ'; fî 480*) 4.800 akçe, yedi adet pencere kanadının tamiri ve boyasına (*beheri: kadd[en] 3 zirâ'; arzan 2 zirâ'; fî 20*) 840 akçe, üç çift pencere kapağının tecdîdine ise (*beheri: kadd[en] 2 zirâ'; arzan 2 zirâ'; fî 480*) 1.440 akçe masraf yapılması gerekmektedir. Odada yapılması planlanan başka tamiratlar da söz konusudur. Bunlar arasında (*beheri: kadd[en]: 2,5 zirâ'; arzan 1,5 zirâ'; fî 1.800*) 14.400 akçeye sekiz adet "münakkaş cam duvar-ı cedîd", (*beheri: kadd[en]: 2,5 zirâ'; arzan 1,5 zirâ'; fî 2.000*) 6.000 akçeye üç adet "mücedded münakkaş cam-ı dîvâr" bulunmaktadır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 9).

⁷ Tûlen: 9 zirâ'; kadden: 4 zirâ'; terbî'î: 36 zirâ'; 720 akçe, tekmiî-i noksân-ı sadef 225 parmak, fî: 18, 4.050 akçe. BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 8.

Söz konusu odanın “taraf-ı kasrda olan dîvâr-ı kârgîr dolma tecdîd” için (*tûlen: 18 zirâ’; kadden: 10 zirâ’; terbî’î: 180 zirâ’; fî 120*) 21.600 akçe, ayrıca “dîvâr-ı mezkûre tarafeyinde külveye değin ta’mîr-i kâşî ve bâlâ-yı külvede münakkaş tecdîd-i sıvalara” ise (*tûlen: 36 zirâ’; kadden: 10 zirâ’; terbî’î: 360 zirâ’; fî 180*) 64.800 akçe masraf yapılacaktır. Ayrıca odanın fanusluğuna mücedded cam-ı arşun ile musaddak çeviz çârçûbeye (*kadden: 3,5 zirâ’; arzan: 2 zirâ’*) 3.600 akçe, üç çift cumba dolap kapaklarında dökülen sedeflerin tecdîdine (*386 parmak, fî 18*) 6.948 akçe, mevcut yazıların boya ve altınların tecdîdine ise (*terbî’î: 8 zirâ’*) 960 akçe harcanacaktır. Odanın ocağının mermer koltuk ve taş korluğunun yenilenmesi gerektiğinden (*terbî’î: 7 zirâ’*) 1.200 akçe masraf yapılacağı, ayrıca pencere, kapı, dolap ve fanusluğunun ağırtılıp, altınları tecdîd olunacak mermer söveler için ise (16 adet, beheri: *kadden: 2,5 zirâ’; arzan 2 zirâ’; terbî’î: 112 zirâ’*) 21.840 akçe gerektiği belirtilmektedir (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 9).

Kayıtlarda “oda-i mezkûre ile kasr-ı hümâyûn önlerinde fenâ bulup taht-ı rıhtımları tecdîd ve mermer-i mevcûdeleri ağırdılıp kireç ve horasan ve derz ve lökün ile mücedded mermer döşemesine (*terbî’î: 50 zirâ’; fî 180*) 9.000 akçe masraf yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca iki adet çifte kemerli ceviz kapıya (*beheri: kadden: 3,5 zirâ’; arzan 2 zirâ’*) 3.600 akçe ödenecektir. Zikrolunan kapıların arasındaki tavanın tecdîdi ise (*terbî’î: 12 zirâ’*) 960 akçeye mal olacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 9).

Yine kayıtlarda bu mahalde “derûnu mermer havuzlu kasr-ı hümâyûn elvân boyalı lamba pervâzlı mücedded tavan için (*tûlen: 14 zirâ’; arzan: 13 zirâ’; terbî’î: 182 zirâ’; fî 120*) 21.840 akçe harcanacağı, Kasr’ın etrafına elvân boya ile münakkaş müdevver mücedded dokuz adet sütûn-ı çapaya (*beheri: kadden 10 zirâ’; fî: 1.320*) 11.880 akçe ödeneceği belirtilmektedir. Sütunların aralarının “bâlâsına” mücedded tahta perde ve üzerine münakkaş sıva için (*terbî’î: 24 zirâ’; fî 180*) 4.320 akçe gerekmektedir. Bununla birlikte “taht-ı perde-i mezkûrede her bir sütûn arasının külveleri üzerine mücedded dökme kemer cam münakkaş” (*8 adet, beheri: kadden 3 zirâ’; Arzan 4 zirâ’; fî 2.400*) 19.800 akçe ve külvede mevcûd yazıların tecdîd-i boya ve altınlarına ise (*terbî’î: 12 zirâ’*) 1.680 akçe masraf öngörülmüştür. Ayrıca “etrâf-ı kasr-ı mezkûreye mücedded kitâbeli ikiyüzlü boyalı bel tahtası”nın da (*tûlen: 24 zirâ’; kadden: 1 zirâ’ 6 parmak; terbî’î: 30 zirâ’; fî 180*) 5.400 akçeye alınacağı belirtilmektedir. (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 9).

Kayıtlarda “derûn-ı kasr-ı mezkûr mevcûd mermer havuzun sökölüp ve ağırtılıp kireç ve horasan ve lökün derziyle tecdîd-i döşemesi”nin (*terbî’î: 25 zirâ’; fî 180*) 4.500 akçeye yapılacağı belirtilmektedir. Havuzda yapılacak bir tamirat ise (*terbî’î: 182 zirâ’; fî 120*) 21.840 akçeye etrafındaki tahta döşemesinde gerçekleştirilecektir. Ayrıca Kasr’ın kapısının duvar tarafının sıvasının yenilenmesine (*tûlen: 28 zirâ’; kadden: 10 zirâ’; terbî’î: 280*) 5.600 akçe masraf yapılacaktır. Kasırdaki yapılacak tamiratlar arasında (*beheri: kadden: 8 zirâ’; arzan: 6 zirâ’; fî 20*) 960 akçeye mermer sövelerin ağırtılması, (*terbî’î: 182 zirâ’; fî 60*) 10.920 akçeye tahta döşemelerin tecdîdi ve (*terbî’î: 10 zirâ’*) 1.300 akçeye kapıların aralarında elvân boyalı mecedded tavan bulunmaktadır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 10).

Bu mahalde bulunan bir memşânın adı da geçmektedir. Tamirat kapsamında (*terbî’î: 15 zirâ’; fî 180*) 2.700 akçeye memşânın taş döşemesi yenilenecek, (*15 zirâ’; fî 40*) 600 akçeye “tarafeyn-i dîvâr-ı memşânın ta’mîr-i kâşî ve mücedded sıva” yapılacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 10).

Kayıtlarda adı geçen havuz için gerekli olan malzemeler arasında: 1 adet mermer “fiskiye-i masn”, 12 adet “mücedded deveboynu”, 15 adet “yaldızlı fevvâre”, 4 adet “hâricinde olan havuza kebîr deveboyunları”, 2 adet “mücedded musluk lüleleri” bulunmaktadır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 10).

Kayıtlarda dîvânhanede yapılacak tamiratlardan da söz edilmektedir. Buna göre, (*tûlen: 13 zirâ’; arzan: 13 zirâ’; terbî’î: 169 zirâ’; fî: 120*) 20.280 akçe tahta döşemelere, (*tûlen: 26 zirâ’; arzan: 16 zirâ’; terbî’î: 416 zirâ’; fî 120*) 49.920 akçe “tecdîd-i sakf kurşun ve tavanlı tuğra saçağa”,

(*terbî'î*: 169 *zirâ'*; *fî*: 120) 20.280 akçe *dîvânîhânenin* boyalı tavanının *tecdîdine*, (*tûlen*: 10 *zirâ'*; *kadden*: 3 *zirâ'*; *terbî'î*: 30 *zirâ'*; *fî* 100) 3.000 akçe “mücedded boyalı tırabzana” ve (*tûlen*: 13 *zirâ'*; *Arzan*: 13 *zirâ'*; *Terbî'î*: 169 *zirâ'*; *Fî* 180) 30.420 akçe ise “mermer döşemenin sökülüp ve ağırdılıp malzemesiyle mücedded döşemesi”ne harcanacaktır (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 10).

1174 (H.)/1760 (M.) yılı tamirat kayıtları

Mehmed Kasrı'na ilişkin bir diğer kayıt 1174 (H.)/1760 (M.) yılına aittir. Kayıtlarda *Sultan Mehmed Han Kasrı* olarak zikredilen Kasrı'nın farklı mekânlarından söz edilmektedir. Bunlar arasında *yaz odası*, *fevkani oda*, *şitaiye*, *kebir hamam* bulunmaktadır. Tamirat kapsamında yaz odası ve fevkani odanın üzerindeki kurşun sakfın *tecdîdi* yapılacaktır. Bununla birlikte dolma ve bağdadi duvarlar münhedim olduklarından tamir edilmesi gerekmektedir. Ayrıca derun ve biruna sıva nakışlarının *tecdîde* ihtiyacı bulunmaktadır. Yapılacak işler arasında direk aralarına müceddeden cam çerçeve, pencerelerin, dolap, musandıra ve kapıların tamiri de bulunmaktadır (Yay. Eldem, 1974: 10).

Mehmed Dairesi'nin *şitaiye* olarak adlandırılan odasında da bir dizi tamirat yapılmıştır. Bunlar arasında örtünün sakf ve kaplaması ile tavanın tamir olduğu görülmektedir. Ayrıca iç kısımda musandıra, dolap, kapılar, tahta döşemeler, cam duvarların, cam çerçevelerin de tamiri yapılmıştır (Yay. Eldem, 1974: 10).

Tamir olunan bir başka yer ise *kebir hamam*dır. Bu kapsamda hamam ile *camekân* önünde *tarik* ve *kahve odası* üzerindeki sakf kurşun ile şişe tavanını tamiri gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte münhedim olduğu belirtilen dolma duvar inşası, cam çerçeve, kanatların, cam duvarların, kapıların tamiri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca eksik olan camlar tamamlanmış ve boya sıva işleri de yapılmıştır (Yay. Eldem, 1974: 10).

27 Zilhicce 1217 (H.)/20 Nisan 1803 (M.) yılı tamirat kayıtları

Yayınlanan bir diğer kayıtlar arasında yer alan 27 Zilhicce 1217 (H.)/20 Nisan 1803 (M.) tarihli keşifnâmede Mehmed Daire'sinde yapılan bir dizi tamirattan söz edilmektedir (Yay. Eldem, 1969: 11-12; Osman, 1989: 146). Bu tarihte yapılan keşifin ehemmiyeti keşif sırasında Saray'ın bir de planının çıkarılmış olmasıdır (Plan No. 1). Defter hassa mimar Ahmed Nuri Efendi ile Agop Kalfa tarafından tanzim olunmuştur. Keşif sırasında hazırlan vaziyet planı (Plan No. 1) muhtemelen daha sonra İkinci Ordu kalfası Edirneli Avadis Benliyan tarafından kopyalanmıştır (Osman, 1989: 113-114). Bu planı Benliyan'dan alan R. Osman da istinsah etmiştir (Osman, 1989: 113-114; Özer, 2013: 559-566).

Kayıtlarda *Sultan Mehmed Han efendimiz hazretlerinin dairesi* olarak zikredilen Kasrı'nın sakfın ve tahtında müzehheb tavanın tamir ve tezhibi ile hazinenin tamirinden söz edilmektedir. *Müzehheb* oda için *tûlen* 13 *zirâ'*; *arzan* 8,5 *zirâ'* ve *terbî'î* 110, 5 *zirâ'*, *hazine* için ise *tûlen* 15 *zirâ'*; *arzan* 14,5 *zirâ'* ve *terbî'î* 224 *zirâ'* ölçüler verilmektedir (Yay. Eldem, 1974: 11). Yine kayıtlarda bu odaya bitişik *çinili odanın* da adı geçmektedir. Çinili oda ayrıca *yaz odası* olarak da belirtilmektedir. Odanın ve dehliz mahallerinin “musanna” tavanı ve iyi durumda olmayan tezhiplerinin *tecdîdi* ile eksik olan ayna ve cam çerçevenin tamiri gerekmektedir. Bununla birlikte büyük havuzun yakınında bulun *kebir kasrı* ve *sagir* oda ile bu mahalde olduğu belirtilen *kebir dîvânîhânenin* sakf ve tavanın tamirinden de söz edilmektedir. Ayrıca *dîvânîhâne*de pencere camlarının çerçeveleri, kafes, tahta döşemesi ve mermer kısımların ağartılması gibi işler de yapılacaktır. Bundan başka kayıtlarda bir adet oda, dehliz ve hamam da zikredilmektedir. *Kebir hamamda* yapılacaklar “derunu tahtının tahliye ve mermer döşemesinin tesviye ve zam taşı ve altı kurnaların ağartma musluk vaz'ı ve fena bulan sıvası tamir ve hazine-i ab derununa sıva *tecdîdi* ve kaygan tamiri ve kapu ve noksan tepe camı” olarak sıralanmaktadır (Yay. Eldem, 1974: 11-12).

17 Zilhicce 1222 (H.)/15 Şubat 1808 (M.) yılı tamirat kayıtları

Kayıtlarda *Sultan Mehmed Han hazretlerinin* dairesi olarak söz edilen Kasr'ın tamirâtı hakkında ayrıntılı malumat verilmemekte, *çinili yaz odası, kebir kasır, sagir oda, kebir dîvânîhâne, kemir hamamın* adı geçmektedir (Osman, 1989: 143).

1242-43 (H.)/1826-27 (M.) yılı tamirat kayıtları

R. Osman'ın (1989: 153) yayınladığı kayıtlarda Kasır *haremi humâyûn derununda cennetmekân merhum Sultan Mehmed Han hazretlerinin dairesi* olarak geçmektedir. Kasr'ın üç bab odası ve “bir kasrı âliyi muhtevî ebniye harab ve münhedim”dir. Bununla birlikte Kasr'ın pencerelerindeki şebeke parmaklıkları, künk ocaklı mermer korkuluk ile koltuklar üzerinde bakırdan yapılmış davlumbazın tamiri de gerekmektedir. *Yatak odası* ve diğer odanın ocakları ile kapıların da tamire ihtiyacı bulunmaktadır. Kayıtlarda Kasr'ın “derununda” üç kıta mermerden yapılmış oymalı ve tezhipli çeşme ile üç kıta mermer kapıları taşları ağartma ve tezhiplerin tecdîd olunacağı da belirtilmektedir. Ayrıca “şükûfe işlemeli nefsi humâyuna” ait iki oda ile Kasr'ın tavanları ve pervazları da tamire muhtaçtır. Her ne kadar kayıtlarda bir de memşadan bahsedilse de burada yapılacak çalışma hakkında bilgi verilmemiştir. Adı geçen bir başka yer ise Sultan'ın kullanımına sunulan beş kurnalı hamamdır. Yapılacak işler arasında hamamın kurnalarına müceddeden pirinç yaldızlı çifte musluklar ile sütun bileziklerinin tamiri bulunmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, 1072 (H.)/1661 (M.) yılında Sultan Mehmed'in annesi Turhan Valide Sultan'ın oğlu için inşa ettirdiği kasır üzerinde duruldu. Ne yazık ki 17. yüzyılın ortasında inşa edilen kasır günümüze ulaşamadığından tam olarak tasvirini yapmak mümkün olamamaktadır. Bununla birlikte mevcut kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla kasırda: büyük bir köşk odası ile farklı boyutlarda üç oda, bir dîvânîhâne, hela, bir küçük oda, farklı uzunlukta geçitler, dehlizler, bir hazine odası ve bir de hamam bulunmaktaydı. Daha önce de belirtildiği üzere R. Osman (1989: 90-91) ve S. H. Eldem'in (1974: 10-12) yayınladığı kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla odalardan biri yazlık, biri kışlık, biri diğeri ise yatak odası olarak isimlendirilmektedir. R. Osman (1989: 90) yazlık odanın on iki, kışlık odanın ise üç pencere olduğunu belirtse de odaların yerleri konusunda kesin bir bilgi nakletmemektedir. Kasr'ın tamirine ilişkin 1217 (H.)/1803 (M.) tarihli kayıтта köşk mekânının yanındaki oda sağır oda olarak belirtilirken, 1174 (H.)/1760 (M.) tarihli kayıтта bu defa köşkün sağında ve solunda iki odadan söz edilmektedir. Bunlardan sağ tarafta olanı ise yaz odası olarak geçmektedir. 1174 (H.)/1760 (M.) tarihli kayıтта “şitaiye” olarak isimlendirilen bir kış odası, ayrıca dîvânîhâne olarak belirtilen bir de sofa bulunmaktadır (Yay. Eldem, 1974: 11). 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılı kayıtlarında ise yazlık ve kışlık odanın isimleri zikredilmemektedir. Bununla birlikte *kasr-ı mezkûre* önündeki *fevkânî oda-ı hümayûn* olarak belirtilen bir oda “taht-i oda”, hamam, “şirvânî sagîr oda”, dehlizler, hazine odası, “lacivert zeminli tavanlı oda”, memşa, dîvânîhâne, çeşme ve sebilin adı geçmektedir.

Avadis Benliyan'ın vaziyet planında (Plan No. 1) Mehmed Dairesi, büyük havuzun (Plan No. 1/60A) önünde (Plan No. 1 ve 4/59) gösterilmektedir. Planda Dolmabahçe kapısına bitişik olan (Plan No. 1 ve 4/63) kasırda üç büyük oda ile birlikte, geçitler, dehlizler, bir hamam ve hazine odası (Plan No. 1 ve 4/59A) görülmektedir. Yine planda Kasr'ın karşısında Av Köşkü (Plan No. 1/61), büyük havuzun hemen yanında ise (Plan No. 1/60) havuzlu köşk bulunmaktadır. Bu çalışmada üzerinde durulan 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılı kayıtlarında Mehmed Dairesi *havuzlu köşk* olarak isimlendirilmektedir (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 6). Ancak sözü edilen köşk ile Benliyan'ın planındaki *havuzlu köşk* aynı olmamalıdır. Zira planda 60 numara ile gösterilen köşk birkaç odadan müteşekkil küçük bir yapıdır. Buna karşın kayıtlarda zikredilen köşk ise birden fazla oda, dehliz, geçit ve hamamdan müteşekkildir. Bu bakımdan hem konum itibarıyla hem de sahip olduğu odalardan dolayı kayıtlardaki kasır Mehmed Dairesi olmalıdır. Her ne kadar 1171 (H.)/1757-58 (M.) kayıtlarında Daire'den *havuzlu kasr-ı hümayûn* olarak bahsedilse de yayınlanan diğer kayıtlar

kasırdan *Sultan Mehmed Han Kasrı*, *Sultan Mehmed Han efendimiz dairesi*, *merhum Mehmed Han hazretlerinin dairesi* olarak söz etmektedir. Bununla birlikte R. Osman (1989: 92) Benliyan'ın planındaki *havuzlu köşk*ün “Sa’dâbâd” olarak isimlendirildiğini 6 Teşrinisani (Kasım) 1926 tarihli bir mecmuada okuduğunu söylemektedir: “havuzun cevanib-i erbaası cevizden ma’mul bir parmaklık ile ihata edilmiş ve kenarına iki odalı fevkalade müzeyyen küçük bir kasır yapılmıştır. Bu kasra “Sa’dâbâd”⁸ ismi verildiğini bu hafta mütalaasına muvaffak olduğum ve iki evvel yapılmış olması muhtemel bulunan bir mecmuada tesadüf ettim”. Kasr'ın bir başka planı ise daha önce de belirtildiği üzere 1740-41(M.) yıllarında Edirne’de bulunan Baron von Gudenus tarafından (Plan No. 3) çizilmiştir (Eldem, 1974: 8). Bu planda köşk büyük havuzun hemen önünde gösterilmiş, karşısında ise Aynalı Köşk tasvir edilmiştir. Ancak Benliyan'ın planında Aynalı Köşk'ün (Plan No. 1/62A) *Gülhane* (Plan No. 1) içinde olduğu görülmektedir. Zira R. Osman da (1989: 97-98) Aynalı Köşk'ün *Gülhane*’de olduğunu belirtmektedir. Buna karşın S. H. Eldem (1974: 111), Gudenus ile aynı görüşü paylaşır ve Köşk'ün IV. Mehmed Dairesi’nin önünde olduğunu söyler. Bununla birlikte Eldem, çalışmasında eldeki mevcut verilerden yola çıkarak Mehmed Köşk'ünün tamamının planın yapılmasının ve odaların yerinin belirlenmesinin mümkün olmadığını, bununla birlikte büyük havuzun karşısında bulunan asıl köşk odası ve yanındaki odanın Gudenus’un planı (Plan No. 3) sayesinde yapılabileceğini belirtmektedir. Zirâ bundan yola çıkarak Kasr'ın bir restitüsyon planını da yapmıştır (Plan No. 5). Eldem’e göre, Gudenus büyük köşk ve onun yanındaki odayı görmüş ve planları çizebilmiş, ancak diğer odaları göremediğinden planda gösterememiştir. Ayrıca Eldem, planın ölçüleri gerçeğe uygun olmasa da Kasr'ın odalarının yerlerini göstermesi nedeniyle, keşif defterlerindeki bilgilerle birlikte değerlendirme imkânı sunduğunu da belirtmektedir. Buna göre, Gudenus, planında havuzun karşısına ve eksenine gelen köşkü, olduğundan yası göstermesinin yanında uzunluğunu da havuzun genişliğiyle aynı çizmiştir. Fakat keşif defterlerinden anlaşıldığı kadarıyla Kasr'ın en büyük odası ortalama 19,5 zirâ’ (14,5 m.) boyutundaydı. Doğu ve kuzey taraflarında 5,30 m. kadar genişliğe sahip bir çıkması bulunmaktaydı. Eldem (1974: 12) Köşk'ün kapısından girildiğinde zeminin mermer olduğunu ve döşemenin ortasında bir havuzun bulunduğunu ileri sürmektedir. Yazar, yayınladığı kayıtlarda ise bu havuzun isminin geçmediğini de belirtmektedir. Ancak 1171 (H.)/1757-58 (M.) yılı kayıtlarında “derûn-ı kasr-ı mezkûr mevcûd mermer havuzun sökölüp ve ağardılıp kireç ve horasan ve lökün derziyle tecdîd-i döşemesi” (BOA.D.BŞM.BNE.d. 15933: 10) tamirinden söz edilmektedir. Bu havuz Eldem’in belirttiği havuz olmalıdır. Havuzda yapılacak tamiratlar arasında etrafındaki tahta döşemesinin yenilenmesi ve bir adet mermer “fiskiye-i masn”, 12 adet “mücedded deveboyunu”, 15 adet “yaldızlı fevvâre”, 4 adet “hâricinde olan havuza kebîr deveboyunları”, iki adet “mücedded musluk lüleleri” gibi malzemeler de zikredilmektedir. Tüm bunlar Eldem’in belirttiği gibi Kasr'ın içindeki bir havuzun olduğunu işaret etmektedir.

Sonuç olarak Saray'ın birçok yapısı II. Mehmed döneminde yapılsa da Saray'daki inşaat faaliyeti daha sonraki süreçte devam etmiştir. Bu bağlamda 17. yüzyılın ortalarında Osmanlı hanedan üyeleri tarafından tercih edilen Saray’a yeni mekânlar ilave edilmiştir. İnşa edilen IV. Mehmed Dairesi de bunlardan biri olmuştur. Daire’nin günümüze ulaşamamış olması tam bir tasvirini zorlaştırır da özellikle tamirat kayıtları bu zorluğun aşılmasında önemli katkı sunmaktadır. Ancak bu kayıtlardaki bilgilerin farklılık arz etmesi Daire’nin odalarının yerlerinin tespitini zorlaştırmaktadır. Daire’nin mevcut iki planından biri olan Avadis Benliyan'ın (Plan No. 1) vaziyet planında Kasır daha açık bir şekilde belirtilmişken, Gudenus’un (Plan No. 3) yaptığı plan ise sadece iki odanın yerini göstermesi bakımından sınırlı kalmaktadır.

⁸ uğurlu, mâmur yer.

Kaynakça**Arşiv Kaynakları**

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA.]

Bâb-ı Defteri, Başmuhasebe Bina Eminliği [D.BŞM.BNE.d.] 15933.

Yayınlanmış Eseler

Ahmed Bâdî Efendi (2014). *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20. yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si*. 1/1, 2/1, (Haz.) Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu. Trakya Üniversitesi Yayınları.

Aslanapa, O. (1949). *Edirne'de Osmanlı devri âbideleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı mi'mârisinde Fâtih devri 855-886 (1451-1481)*, III. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.

Cantay, G. (2000). Edirne Sarayı kazısı 1999 (Matbah-ı Amire yemek salonları). *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (4: 2000 Van)*: 65-76.

Cantay, G. (2001a). Edirne Yeni Sarayı (Matbah-ı Amire) kazısı 1999. *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXII: 2000 Ankara)*. 2: 439-448.

Cantay, G. (2001b). Edirne Yeni Sarayı kazıları 2001. *Yeni Ozan Ağacı Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*. 3 (27): 3.

Cantay, G. (2001c). Edirne Yeni Sarayı kazısı (1999-2000) keramik buluntuları. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırma Sempozyumu Bildirileri (5: 2001 Ankara)*: 145-160.

Cantay, G. (2002a). Edirne Yeni Sarayı kazıları 2001 buluntuları. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6: 2002 Kayseri)*: 229-238.

Cantay, G. (2002b). Edirne Yeni Sarayı kazısı, 2000. *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXIII: 2001 Ankara)*. 1: 29-40.

Cantay, G. (2002c). Edirne Yeni Sarayı kazısında bulunan figürlü keramikler. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan) Bildirileri (2002 İzmir)*: 175-179.

Cantay, G. (2003a). Edirne Yeni Sarayı kazısı 2001. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (XXIV: 2002 Ankara)*: 29-38.

Cantay, G. (2003b). Edirne Yeni Sarayı kazısı lüle buluntuları. *Sanat Tarihi Defterleri*, (7). 15-24.

Cantay, G. (2003c). Edirne Yeni Sarayı kazısı, 2001. *Kazı Sonuçları Toplantısı (XXIII: 2001 Ankara)*. 1: 29-40.

Cantay, G. (2005). Edirne Yeni Sarayı kazısı lüle buluntuları. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 7 (1): 108-120.

Cantay, G. (2006). Edirne Yeni Sarayı 2002 yılı buluntularının değerlendirilmesi. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (7: 2003 İstanbul)*: 57-61: 202-208.

Demir, Ö. (1999). *Belgelerle Saray-ı Cedîd-i Âmire-i Edirne*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eldem, S. H. (1969), *Köşkler ve kasırlar*. I.

Eldem, S. H. (1974). *Köşkler ve kasırlar*. II.

- Erdoğan, M. A. (2006). Hikâye-i Tabib Beşir Çelebi ve Tarih-i Edirne isimli yazma eser. *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan, Tarih Yazıları*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (1999). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, III. Kitap. (Haz.) Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. Yapı Kredi Yayınları.
- Finkel, C. (2007). *Rüyadan imparatorluğa Osmanlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun öyküsü 1300-1923*. (Çev.) Zülal Kılıç. Timaş Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1952). *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: vakıflar-mülkler-mukataalar*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1989). Edirne. *İslam Ansiklopedisi*, 4, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 107-110.
- Hekim Beşir Çelebi (1979), *Karamanlı Hekim Beşir Çelebi'nin Edirne tarihçesi ve Çirmen Sancakbeği Karaman Beğ*, (Çev.) Ali Gülcan. Doğu Matbaası.
- Kazancıgil, R. (1994). *Edirne Sarayı ve yerleşim planı*. Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları.
- Kocaaslan, M. (2014). Düşmânlarımıza bâ'is-i helecân vermek: Edirne Yeni Saray'ı tamir etmek. *Belleten*. LXXVIII-(281): 149-171.
- Kocaaslan, M. (2020). Edirne Yeni Saray'ın harem bölümünde H 1171 (M 1757-58) yılında yapılan onarımlar, *Sanat Tarihi Dergisi*, 29/1: 133-151.
- Kocaaslan, M. (2020) Edirne Yeni Saray'ın Arz Odası ve Kum Kasrı'nın 1171/1757-58 yılı onarımları, *History Studies*, 12/3: 1177-1204.
- Kocaaslan, M. ve H. A. Arslantürk (2012). Padişah için hazırlık: 1067-1068 (1656-58) yıllarında Edirne Sarayı'nda onarımlar ve yeni mekânlar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 14 (55): 1-28.
- Kocaaslan, M ve H. A. Arslantürk (2014). Sultan II. Mustafa saltanatında Edirne Sarayı: 1696-1698 harem tamirâtı. *Turkish Studies*, 9 (1): 271-312.
- Kritovulos (2018). *Kritovulos tarihi (1451-1467)*, (Çev.) Ari Çokona. Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- Kritovulos, Mikhael (1967), *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni (İstanbul'un Fethi)*, (Çev.) Karolide, (Türkçeye Çev.) Muzaffer Gökman. Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi.
- Mehmed Halife. (1340). *Târîh-i Gilmânî*, Orhaniye Matbaası.
- Naîmâ Mustafa Efendi. (2007). *Târîh-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l Hâfıkayn)*. IV, (Haz.) Mehmet İpşirli. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nutku, Ö. (1998). Edirne'de düzenlenen şenlikler, *Edirne: Serhattaki Payitaht*. (Haz.) Emin Nedret İşli ve M. Sabri Koz. Yapı Kredi Yayınları.
- Onur, O. (1971). *Edirne, Türk tarihi vesikalarından kitabeler*. Yenilik Basımevi.
- Osman, R. (1989). *Edirne Sarayı*. (Yay.) Süheyl Ünver. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öz, T. (1965). Yeni Sarayında kazı ve araştırmalar. *Edirne Armağan Kitabından Ayrı Basım*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1965: 217-222.
- Özer, M. (2011). Edirne Yeni Sarayı'nın (Sarayı Cedid-i Amire) mevcut durumu, sorunları ve yapılması gerekenler. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1(2): 37-56.

- Özer, M. (2014a). Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Amire)'nden günümüze ulaşabilen yapılar hakkında. *Turkish Studies*, 9(10): 809-836.
- Özer, M. (2014b). *Edirne Sarayı (Sarayı Cedid-i Âmire) kısa bir değerlendirme*. Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, S. (1999). I. Ahmed Döneminde Edirne Sarayı Tamiri. *Osmanlı*. 10: 435-439
- Paulus Fürst. (1663). *Türkische und Ungarische Chronica oder kurze historische Beschreibung aller deren zwischen dem Gothloblihtsten Fürsten Hauss Österreich nach andern Christlichen Botentaten*.
- Sezgin, İ. (2005). 1529 yılında Edirne Sarayında gerçekleştirilen inşa ve tamir faaliyetleri. *İzzet Gündoğdu Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, 397-407.
- Şehsuvaroğlu, H. (1961). Edirne'de Fatih'in Sarayı. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, (232-233): 10-11.
- Tayyâr-zâde Atâ (2008). *Osmanlı Saray tarihi, Târîh-ı Enderûn*. 1, (Haz.) Mehmet Arslan. Kitabevi.
- Tosun, M. (2014). “Şan-ı Devlet-i Aliyye'yi korumak ya da Edirne Sarayı'nı tamir etmek. *History Studies, International Journal of History*, 6(6): 183-194.
- Tosyavizade Rifat Osman, *Edirne Sarayı hümayunu ve kasırlar*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/732.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünver, A. S. (1923a). Edirne Sarayı Cedid-i Amiresi. *Yeni Mecmua*. (85): 389-391.
- Ünver, A. S. (1923b). Edirne Sarayı. *Yeni Mecmua*. (86): 409-411.
- Ünver, A. S. (1937). Edirne Sarayında hamamlar. *Yücel*. (26): 55-59.
- Ünver, A. S. (1939). Edirne Sarayının Kum Kasrı. *Arkitekt*. (9): 253-257.
- Ünver, A. S. (1940). *Edirne Sarayında Kum Kasrı*. Arkitekt
- Ünver, A. S. (1953). *Edirne'de Fatih'in Cihannüma Kasrı*. İstanbul Fetih Derneği Yayınları.
- Ünver, A. S. (1966). Adalet Kasrı. *Hayat Tarih Mecmuası*, (11): 30-31.

Plan No. 2: S. H. Eldem'e göre Edirne Sarayı'nda büyük havuz, IV. Mehmed Dairesi ve Aynalı Köşk (Eldem 1974: 9)

Plan No. 3: Gudenus'a göre 1741 yılında Edirne Sarayı'nda büyük havuz, IV. Mehmed Dairesi ve Aynalı Köşk (Eldem 1974: 114)

Plan No. 5: IV. Mehmed Kasrı'nın Eldem tarafından yapılmış restitüsyon planı (Eldem, 1974: 11)

Resim No. 1: Edirne Sarayı Harem bölümü, Şehsar havuzu, musiki kasrı, IV. Mehmed Dairesi ve Valide Sultan hazinesi (R. Osman, 1989)